

Статья посвящена отдельным вопросам, касающимся системы субъектов исполнения решений Европейского Суда по правам человека в Украине и характеристики их полномочий.

The article is sanctified to illumination of questions in relation to the system of subjects of implementation of decisions of European Court of Human Rights in Ukraine and description of their plenary powers rights.

Стаття надійшла до редколегії 18.10.2012

УДК 340.12.348.97

Мавед С. О., НУ «ОЮА»

МЕТОДИКА ЗДІЙСНЕННЯ ІДЖТІХАДУ І ВИМОГИ ДО МУДЖТАХІДІВ В МУСУЛЬМАНСЬКОМУ ПРАВІ

Іджтіхад займає почесне місце як прогресивний метод у випадках, коли в Корані і Сунні немає ясних відповідей на поставлені питання, які виникають при змінні економічних та соціальних умов в суспільстві. Цим засобом користуються муджтахіди при вирішенні складних питань. Це здійснюється шляхом інтерпретації відомих джерел і виведення з них нових правових норм. Саме іджтіхад, який має сім ступенів, забезпечує ісламській релігії гнучкість і динамічність. Для здійснення іджтіхаду існують муджтахіди, які володіють знаннями шаріатських доказів (Кораном, Сунною, іджмою, кійасом), арабською мовою, значеннями слів, богобоязливістю, благочестям, користуються повагою серед оточуючих людей.

Постановка проблеми. Серед похідних джерел Мусульманського права іджтіхад займає почесне місце як прогресивний метод у випадках, коли в Корані і Сунні немає ясних відповідей на поставлені питання, які виникають при змінні економічних та соціальних умов в суспільстві. Цим засобом користуються муджтахіди при вирішенні складних питань. Між тим, творчий, прогресивний характер, закладений в іджтіхаді, потребує більш частішого, активнішого його використання як в теоретичному, так і практичному сенсі.

Стан дослідження питання. Не зважаючи на те, що питанню розробки вживання іджтіхаду не приділялося певної уваги, в окремих монографіях і дисертаційних роботах згадується це поняття у якості другорядних підходів для вирішення окремих правових питань: Сюкияйнен Л. Р. 1984 [17, 18]; Тахиров Ф. Т. [20]; Халиков А. Г. 2001 [23];

Хайруллоєв Ф. С. 1978. [24]; Лубська М. В., 2008 [13]; Халиков А. Г., 2002 [23]; Керимов Г. М., 1978 [11].

Мета дослідження. Методика застосування іджтіаду та вимоги до осіб, які мають змогу і право на застосування іджтіаду потребують подальшого вдосконалення та розповсюдження серед мусульманського населення.

Задачі:

- вивчити процес виникнення поняття іджтіаду;
- перелічити показники до застосування іджтіаду;
- визначити осіб, які можуть користуватися іджтіадом;
- виявити позитивні теоретичні та практичні наслідки вживання іджтіаду в мусульманському праві.

Викладення основного матеріалу. Іджтіад – похідне джерело ісламського права, особистісна думка, старанність, наполегливість, принцип вільного тлумачення ісламського права і означає граничну старанність у досягненні мети [15]. В ісламській термінології іджтіад означає надмірну старанність у формулюванні думки або у винесенні правового висновку з будь-якого питання, відносно якого нема чіткої вказівки в Корані і Сунні [7]. Іджтіад був визначений як прикладення зусиль у пошуку найбільш сильних знань шаріатських законів, в такій мірі, що муджтахід почуває в собі нездібність на більше, тобто це розуміння шаріатського тексту з Книги Всевишнього Аллаха і Сунни, Його Посланника після того, як були прикладені максимум зусиль на шляху досягнення цього розуміння, щоб пізнати шаріатський закон. Це означає, що при виведенні шаріатського закону необхідна наявність трьох положень, щоб цей закон був виведений шляхом шаріатського іджтіаду. Іншими словами, щоб діяльність могла називатися **іджтіадом**, необхідно наявність наступних трьох положень: 1) Прикладення зусиль в такій мірі, що муджтахід почуває в собі нездібність на більше, ніж те, що зробив; 2) Ці зусилля повинні бути докладені на шляху пошуку найбільш сильних знань шаріатських законів; 3) Цей пошук повинен вестись тільки в шаріатських текстах, оскільки пошук будь-яких шаріатських законів не може вестись у будь-чому іншому, ніж в шаріатських текстах, тому що шаріатський закон – це звернення Законодавця відносно дій людей. Це здійснюється шляхом інтерпретації цих джерел і виведення з них нових правових норм. **Іджтіад** – це інструмент, який був даний мусульманам разом з Кораном і Сунною для того, щоб вони могли знаходити рішення на будь-які питання в будь-який історичний період. Саме **іджтіад забезпечує ісламській релігії гнучкість і динамічність**. В 7 столітті деякі ісламські вчені постановили, що врата іджтіаду вже затворені, тому що всі можливі

правові норми з його допомогою вже виведені і в ньому у мусульманській общині вже нема необхідності [2]. І саме **це рішення про «затворення воріт»** було прийнято на підставі іджтіхаду для того, **щоб не допустити зловживання свободою думки**, тому що це в той час приводило до появи великої кількості сект, які розпоршували ісламську умму. Це допомогло справитися з проблемою. В той же час дана заборона на іджтіхад привела до обмеження активності думки, критичного аналізу і інтелектуальних пошуків в мусульманському середовищі. Таким чином, іджтіхад було використано для того, щоб вбити іджтіхад. [14].

Шаріатськими текстами є тільки Коран і Сунна. Коран і Сунна написані арабською мовою, і обидва вони повідомлені Аллахом за допомогою Божого Одкровення, або в формі і замислом, яким є Коран, або тільки за замислом, який виражений Посланником за допомогою його особистих слів, якими є хадіс. Тому, розуміння цієї мови повинно базуватися на лексичних і шаріатських знаннях, щоб мати можливість розуміти текст і досягнути знань про закон Аллаха з цього тексту. Таке положення речей сьогодні привело до появи інтелектуального руху **за відчинення врат іджтіхада**. Це пояснюється великою кількістю корінних змін в соціальній, політичній, економічній, військовій і науковій сферах. Ці проблеми потягнули за собою необхідність вирішення ісламських правових рішень. А це потребує застосування іджтіхаду і його методології. Якщо в Корані і Сунні не знайдено прямого прийнятного рішення, тоді для пошуку рішення повинно бути використано логічний висновок, відштовхуючись від якого, були вирішені подібні задачі в минулому. Враховуючи багатий досвід і правову спадщину, виявляють правові норми, які в минулому вже напрацьовані. Таким чином, цілі і суть Шаріату завжди будуть захищені від скривлення. Ця методологія іджтіхаду, дійшла до нас і була предписана самим Посланником Аллаха.

Наскільки іджтіхад заохочується в Ісламі, може свідчити той факт, що у відповідності з Сунною Посланника Аллаха, мусульманин, який застосовував іджтіхад, отримує нагороду від Аллаха, навіть, коли помилився в своєму висновку, я якщо опинився правим, то він заслуговує подвійної нагороди.

Ступені іджтіхаду: Вчені за фікхом розділені на 7 рівнів [7].

1. На самому високому ступені стоять вчені-засновники мазхабів, називаються МУТЛАК МУДЖТАХІД (ще називають МУЖТАХІД ФИ-Ш-ШАР). Серед них Імами Абу Ханіфа, Малік бін Анас, аш Шафі'ї, Ахмад бін Ханбал – засновники (епоніми) збережених до нашого часу богословсько-правових шкіл, прибічників Сунни. Ці чотири Імами є

істинними спадкоємцями пророка Мухаммада згідно хадісу: «Вчені – спадкоємці Пророка». [5]

2. Вчені, виконуючі такий же широкий іджтіхад, але в межах, встановлених засновниками мазхабів називаються МУДЖТАХІД ФІЛЬ-МАЗХАБ. Вчені, здійснюючі іджтіхад за певними питаннями (не висвітлених раніше), не виходячи за межі встановлених правил свого мазхабу називаються МУДЖТАХІД ФІ-Л-МАСАІЛ [5].

3. Вчені, коментуючі книги муджтахідів називаються АСХАБ АТ-ТАХРІДЖ.

4. Учений цієї категорії, що коментує будь-яку певну тему з книжок муджтахідів свого мазхабу називається АРБАБ АТ-ТАРДЖИХ [5].

5. Вчені цієї групи, які називаються МУКАЛЛІД, систематизують дані, стосовно окремої теми, розташовуючи їх в своїх книжках в порядку значимості. До таких вчених відносяться автор книги «Канз-уд-дакаїк» ан-Насафі (пом. 1310); автор книжок «Мухтар», «Іхтіяп» Абд-ул-Лах бін Махмуд (1202-1285) і ін [5].

6. На сьомому рівні знаходяться мусульмани, які розрізняють вірогідні знання, передані Прибічниками Сунни, від так званих «знань», які утримують в собі недозволені нововведення – біда. Добре розуміють прочитане ними в книжках за фікхом, і правильно передають ці знання іншим мусульманам» [5]

Вчений знає весь Коран не тільки напам'ять, але і багато інших тонкостей. Слідувати Корану, а значить Ісламу, можливо тільки слідуючи правовим рішенням муджтахідів одного з мазхабів Прибічників Сунни. А в Корані суворо приписано слідувати Посланнику [8] (3:31); [9] (7:158), (4:80). Для розуміння Корану необхідно звернення до хадісів (переказів), які розкривають зміст Священного Писання. Більшість хадісів потребують тлумачення їх знатоками науки Фіхк – Факіхами. Знатоки хадісів (Мухадісси) можуть дати інформацію лише в тому, хто, де і коли почув це висловлювання Пророка і хто були наступними передавачами цього хадісу [10] (16:43); [11] 16:46(44).

Таким чином, Істинне значення аятів Корану розумів лише Пророк Мухаммад і своїми висловлюваннями розкрив їх смисл. Істинний зміст висловлювань Пророка розуміли лише його Сподвижники, які передали ці знання зі своїми коментарями ученим – муджтахідам наступних поколінь. Знання, передані за ланцюгом надійних передавачів, збереглись до нашого часу в 4-х мазхабах. Всі члени общини Ахл-ас-Сунна (Приверженців Сунни) слідують і будуть слідувати цим знанням до Судного Дня [13]. Вчені мазхабу Ханафі розрізняють **три ступені вірогідності хадісів:**

1. Слідувати Фетвам однієї з богословсько-правових шкіл (мазхабів), ... Ханіфі, Маліка, Шафії, Ханбали. [12].

2. Наукою можуть вважатися лише ті висновки, які були зроблені після отримання відповідних знань і досягнення у вивченні їх Достатньо Високого Рівня.

Таким чином, засновники мазхабів є вченими самої вищої категорії – Мутлак Муджтахід. В їх школах є і муджтахіди високого рівня – Філь-Маз. Тобто, **іджтіади** інших вчених можуть прийняті лише в тому випадку, якщо будуть відповідати працям вчених практичних рівнів.

Іджтіахад був загальновідомою справою, і чисельність муджтахідів сягала тисяч. Всі сподвижники були муджтахідами, і майже всі правителі, валії і судді були муджтахідами. Після цього, як відбулося це явище, муджтахід став виконувати *іджтіахад згідно певних правил*, за допомогою яких приходив до певних висновків/. Серед мусульман з'явилися три види муджтахідів: 1. *Муджтахід мазхаб*, який наслідуює одному будь-якому муджтахіду в методі здійснення іджтіахада, але при цьому самостійно робить іджтіахад в законах і не наслідуює імаму свого мазхаба. Для муджтахіда мазхаба мається тільки одна умова, щоб він знав закони свого мазхаба і їх докази. 2. *Муджтахід масалья*. Не існує певних умов і певного метода. Кожний, хто має деякі шаріатські і лексичні знання, які дають йому можливість зрозуміти шаріатські тексти, в змозі здійснити іджтіахад в одному певному питанні. 3. *Муджтахід мутлак*. Цей муджтахід, який робить іджтіахад в шаріатських законах і в методі їх виведення, він природним шляхом слідує певному методу розуміння для виведення законів, як обстоює справа з муджтахідами за часів сподвижників. Найважливішими з цих умов є два наступних: а) знання шаріатських доказів (Коран, Сунна, іджма, кіяс), з яких виводяться правила і закони; б) знання значення слів, які застосовуються в мові арабів і в його риторичі. Що стосується шаріатських доказів, то їх розгляд іде до Корану, Сунні і іджмі, а також до здібності добувати докази і суміщати одні докази з іншими, і до того, щоб робити тарджих між ними, тобто визначати найбільш сильні з них при їх протиріччі один одному. Справа в тому, що докази можуть показатися для муджтахіда множинними, і він вважає, що вони наводяться у відношенні одної проблеми, де кожний з доказів потребує таке рішення, яке протирічить тому рішенню, яке потрібно іншим доказам. В цьому випадку він буде шукати значення, завдяки яким буде визначена більш сильною одна частина доказів, щоб обґрунтуватися на них у ствердженні рішення.

В результаті цього, людина стає здібною виводити закони, базуючись на своєму розумінні. Смысл того, що людина є муджтахідом мутлак, не означає, що він охоплює своїм знанням всі шаріатські

тексти і здібна виводити рішення по всіх питаннях. Діло в тому, що муджтахід мутлак може бути муджтахідом з різних питань, досягнувши в них ступеня повного (мутлак) іджтіхада, але при цьому не знати деякі інші питання, які не відносяться до них. Таким чином, нема умов, щоб муджтахід мутлак знав всі питання, всі рішення питань і всі їх сторони. Ступінь муджтахіда масала доступна для всіх, якщо є необхідні для цього шариатські і лексичні знання.

Ісламські вчені розробили перелік вимог, які пред'являються до муджтахідів.

1. Богобоязливість і благочестя (ат-такъва) – одна з найважливіших вимог до муджтахіду (людині, яка має право на іджтіхад). Дуже відповідальна процедура повинна виконуватись людиною правдивою, щирою. Для цього людину треба дуже добре знати, що вона буде виконувати свою справу з тріпотінням, що вона безгрішна і не піддається спокусам.

2. Ця людина повинна знати суть і цілі Шаріату, що є важливим в процесі пошуку правильного рішення. А знання можуть бути добуті тільки систематичною працею, аналізом ісламського права, норм, приписів. Ведучі вчені поділили цілі Шаріата на п'ять категорій: захист релігії, захист розуму, захист життя, захист власності і захист честі. Розвиток духу іджтіхаду також можна додати в цей перелік цілей Шаріату. Деякі пропонують додати до списку і захист розуму.

3. Муджтахід повинен знати Коран і Сунну – основні джерела Ісламу. Таким чином, без знання цих документів здійснювати іджтіхад неможливо. Це – біля 500 коранічних аятів, які утримують в собі правові норми (ахкам). Крім цього муджтахід повинен пам'ятаєти всі аяти Корана. Кількість хадісів, які утримуються в Сунні, складають десятки тисяч. Збірки цих хадісів і їх авторів теж треба знати і пам'ятати. Треба орієнтуватися і в методах пошуку хадісів і правильно, відповідно застосовувати їх на практиці. Муджтахід повинен знати відмінені норми (насих и мансух), тобто аяти і хадіси ранні, більш пізні, які відмінені, які – працюючі. Тільки знання цих норм дозволяє муджтахіду приймати правильні рішення у випадку протиріччя того чи іншого положення. Вчені минулих століть вже вивчили категорії норм насих и мансух, склали списки подібних аятів і хадісів, тому сьогодні можна звернутися до них під час складних ситуацій. Крім того, муджтахід повинен володіти вродженим даром – проникаючим розумом і інтуїцією. Ці якості даються не кожній людині. І обов'язково треба знати арабську мову тому, що оригінали джерел Шаріату – написані на арабській мові. Не знаючи мови, людина не отримує підтримки серед ісламських вчених. Іджтіхад

необхідно знову взяти на озброєння ісламською уммою, і все більша кількість ісламських вчених повинна його освоювати.

Бібліографічний список

1. Абдулаева К. К. Особенности обязательственного права мусульманских государств : дис. ... канд. юрид. наук. / К. К. Абдулаева. – Самара, 2004. – 180 с.
2. Аль-Аскалани ибн Хаджар. Булуг аль-Марам мин адиллат аль-ахком (Достижение цели в уяснении священных текстов, на которые опирается мусульманское право). Книги 4-6 (Из 6-ти) / пер. с араб. Э. Р. Кулиева. – М. : Умма, 2002. – 514 с.
3. Аль-Бути Мухаммад Саид Рамадан. Путь размечен. Отказ от мазхабов – опаснейшее из нововведений, угрожающих исламскому шариату. – М. : Издательский дом «Ансар», 2005. – 112 с.
4. Аль Газали, Абу Хамид (Шейх Мухаммад). Нравственность мусульманина / пер. с араб. А. И. Рустамова. – К. : Ансар Фаундейшн; М. : Умма, 2005. – 363 с.; Арсанукаева М. С. Мазхабы – школы исламской правовой мысли / М. С. Арсанукаева // Современное право. – 2004. – № 7. – С. 55.
5. Арсанукаева М. С. Мазхабы – школы исламской правовой мысли / М. С. Арсанукаева // Современное право. – 2004. – № 7. – С. 55.
6. Ас-Са'ди Абд ра-Хман Ибн Насир. Толкование священного Корана. Облегчение от Великодушного и Милостивого / пер. Э. Р. Кулиева. – В 2-х т. – М. : Умма, 2006.
7. Бехруз Х. Исламские традиции права / Х. Бехруз. – Одесса : «Юрид. лит.», 2006. – 292 с.
8. Коран. Семейство Импивив 3:31
9. Коран. Прегради. 7:178
10. Коран. Пчелы
11. Коран. Худ
12. Лубський В. І., Борис В. Д. Мусульманське право : навчальний посібник. – К., 1997. – 165 с.
13. Нуртазин А. Б. Преступность в государствах мусульманской правовой семьи : дис. ... канд. юрид. наук / А. Б. Нуртазин. – Омск, 2005. – 180 с.
14. Сейран Арифо. Методы исламского законодательства / Арифо Сейран // Арраид. – 2011. – № 6-7.
15. Сюкияйнен Л. Р. Исламское право в правовых системах стран Арабского Востока // Государство и право в развивающихся странах : сб. статей. – М., 1976.
16. Хайруллоев Ф. С. Принцип справедливости в мусульманском праве : автор. дисс. ... канд юрид. наук. – Москва, 2007. – 28 с.
17. Dr. Abdul AzimIslahi, Associate Professor, Department of Economics, Aligarh Muslim University, Aligarh, India www.islamonline.net

18. Сейран Арифo. Методы исламского законодательства / Арифo Сейран // Арраид. – 2011. – № 6-7.
19. Сюкияйнен Л. Р. Исламское право в правовых системах стран Арабского Востока // Государство и право в развивающихся странах : сб. ст. – М., 1976.
20. Аль-Бути Мухаммад Саид Рамадан. Путь размечен. Отказ от мазхабов – опаснейшее из нововведений, угрожающих исламскому шариату. – М. : Издательский дом «Ансар», 2005. – 112 с.
21. Аль Газали, Абу Хамид (Шейх Мухаммад). Нравственность мусульманина / пер. с араб. А. И. Рустамова. – Киев: Ансар Фаундейшн; М. : Умма, 2005. – 363 с.
22. Ас-Са'ди Абд ра-Хман Ибн Насир. Толкование священного Корана. Облегчение от Великодушного и Милостивого/ пер. Э. Р. Кулиева. – В 2-х т. – М. : Умма, 2006.

Иджтихад занимает почетное место как прогрессивный метод в случаях, когда в Коране и Сунне нет ясных ответов на поставленные вопросы, которые возникают при изменении экономических и социальных условиях в обществе. Этим способом пользуются муджтахиды при решении сложных вопросов. Это осуществляется путем интерпретации известных источников и выведения из них новых правовых норм. Именно иджтихад, который имеет семь степеней, обеспечивает исламской религии гибкость и динамичность. Для осуществления иджтихада существуют муджтахиды, которые владеют знаниями шариатских доказательств (Кораном, Сунной, иджмой, кийасом), арабским языком, значениями слов, богобоязливостью, благочестием, пользуются уважением среди окружающих людей.

Ijtihad takes pride of place as a progressive method in cases where in the Quran and the Sunnah are no clear answers to the questions that arise when the economic and social conditions in the community. In this way mujtahids are dealing with complex issues. This is done by interpreting the known sources and elimination of these new regulations. That ijti had, which has seven degrees, Islam provides the flexibility and dynamism. To implement ijti had the mujtahid who have knowledge of Sharia evidence (Qur'an, Sunnah, Ijma, qiyas), Arabic language, the meanings of words, scare of God, piety, are respected by the people around them.

Стаття надійшла до редколегії 12.10.2012